

FOTO'S IN HET MUSEUM VERBINDINGSDIENST

Majoor b.d. Peter Yska, Museum Verbindingsdienst

In bijna elk militair museum bevinden zich in de expositie afbeeldingen die iets laten zien van de (recente) geschiedenis van het Wapen of Dienstvak. Ook in het Museum Verbindingsdienst hangen vergrote afbeeldingen van onder andere verbindingsmiddelen, opleidingen, operaties, personen, enzovoort. De originelen van die vergrotingen zijn meestal opgeborgen in de fotocollectie van het museum. Over het bestaan en de samenstelling van een dergelijke collectie is dikwijls weinig bekend.

Daarom in dit artikel enige informatie over het fotoarchief van het Museum Verbindingsdienst en over een bestaand probleem: het ontbreken van relevante gegevens bij veel foto's.

BEELDARCHIEF

Meestal spreekt men over het 'fotoarchief' of de 'fototheek' van een museum, hoewel die begrippen thans niet meer de lading dekken. Het is daarom beter is de term 'beeldarchief' te gebruiken omdat ook diverse soorten beeld dragers, anders dan foto's, in dit archief terecht zijn gekomen.

Het Museum Verbindingsdienst beschikt, naast zo'n 15.000 foto's, inclusief prentbriefkaarten en negatieven, over ongeveer 10.000 positieve en negatieve dia's, 40 films en circa 150 videobanden. De laatste ontwikkelingen van de digitale foto- en filmtechnieken, gaan ook niet aan het museum voorbij. Diverse cd's met afbeeldingen en dvd's kregen al een plaatsje in het beeldarchief. De collectie heeft grotendeels betrekking op de militaire organisatie en het militaire leven, in het bijzonder van de huidige Verbindingsdienst en zijn voorgangers. In het vervolg komt alleen de fotocollectie aan de orde.

HET BEGRIP FOTO

In het Museum Verbindingsdienst doen twee benaderingswijzen ter zake, namelijk:

- de foto als afbeelding die tot stand kwam door chemische of fysische inwerking van weerkaatst of uitgestraald licht op een gegevensdrager;
- de foto als afbeelding die een (beperkt) verhaal vertelt.

Ad a. is een technisch zaak en dus een museaal probleem. De chemische samenstelling van de gegevensdrager speelt een rol bij de behandelwijze en manier van opslaan van de foto.

Bij ad b. gaat het om de afbeelding als document. Niet door het lezen van tekst maar door visuele waarneming zijn er gegevens aan te ontlenu.

DE FOTO ALS DOCUMENT

De maker van de foto bepaalt welk deel hij

van een door hem waargenomen bestaande werkelijkheid wil vastleggen voor de toekomst. Komen dergelijke foto's in een museum terecht dan ontstaan dikwijls problemen omdat de gegevens over die genoemde 'werkelijkheid' ontbreken.

Het is hetzelfde als bij een tekstdocument waarin woorden, zinnen of misschien wel hele stukken tekst zijn weggelaten, het verhaal is incompleet en maakt de lezer onzeker bij het lezen ervan.

Wellicht herkent iedereen die met oude foto's werkt eenzelfde gevoel van onzekerheid. Veel foto's roepen vraagtekens op omdat aanvullende gegevens ontbreken. Bij dergelijke foto's is het daarom boeiend na te denken over de plaats waar de maker van de foto zich bevond, wat hij daadwerkelijk zag en wat hij daarvan aan ons heeft overgeleverd. Het is helaas vrij zeker dat van grote aantallen foto's veel gegevens nooit meer te achterhalen zullen zijn om een compleet beeld te krijgen van de weergave.

DOCUMENTATIE

Wanneer het aantal aanwezige documenten behoorlijk omvangrijk wordt, ontstaat meestal de behoefte om die collectie te beschermen, maar ook om die op eenvoudige wijze toegankelijk te maken voor gebruik. Beschermen houdt in:

- het inventariseren en registreren van de aanwezige documenten volgens voorgescreven archiveringsregels;
- te voldoen aan de gewenste verpakkingsregels en klimatologische omstandigheden bij de opslag ervan.

Aan de hand van een aantal geregistreerde kenmerken is een document dan op een later tijdstip terug te vinden om het te controleren op aanwezigheid of het te gaan gebruiken voor bepaalde doeleinden. Door een foto als document te behandelen kan op een identieke wijze worden gewerkt. Wel verschillen de eisen aan het verpakkingsmateri-

aal en de klimatologische omstandigheden waaronder bewaring moet plaatsvinden tota.

REGISTRATIEVERSCHIL DOCUMENT EN FOTO

Het aantal aanwezige gegevens om een document te registreren is meestal groot. Vaak is bekend van wie het document afkomstig is, met welk doel het is opgesteld en waar en wanneer dat gebeurd is, wat de inhoud is en onder welk registratiekenmerk het document is verstuurd. Bij heel veel foto's is dat anders. Meestal is de eigenaar en / of degene die de foto maakte niet bekend. Vaak ontbreken de gegevens over het wie, waar, wanneer, doel en de context waarin het maken van de foto plaats vond. Het is opvallend dat bij het gros van foto's met afgebeelde militairen de namen van de gefotografeerde personen niet bekend zijn.

HET GEBRUIK VAN FOTO'S

Voor een museum zijn foto's voor meerdere doeleinden bruikbaar. Ze kunnen worden gebruikt voor het maken van diorama's in een expositie of om duidelijk te maken in welke samenhang militairen tentoongestelde objecten hanteerden. Ze zijn te benutten om de geëxposeerde collectie regelmatig te monitoren op compleetheid en bieden de mogelijkheid tekortkomingen in de collectie te ontdekken. Ze zijn ook geschikt voor studie- en educatieve doeleinden, voor opname in voorschriften en marketing materiaal, voor profilering van het eigen museum, voor het opsporen van gestolen objecten, enzovoort. Schrijvers van artikelen kunnen in het museum terecht om te zoeken naar die foto's die hun verhaal kunnen ondersteunen en illustreren.

Afbeelding 1: Onderofficier telegrafist

Afbeelding 2: Cadet-sergeant J.J. Marlet

Afbeelding 3: Manschappenkantine op de Kromhoutkazerne

Afbeelding 4: Houten barak in Amsterdam

Afbeelding 5: Soldaat Staat en een voertuig van de LFFD

DE TOEGANKELIJKHEID VAN HET BEELDARCHIEF

De foto's in het Museum Verbindingsdienst bevinden zich in albums, mappen of zijn los opgeslagen in speciaal voor dat doel gemaakte opbergzakjes. De oudste aanwezige foto's dateren van omstreeks 1900.

Van de foto's zijn thans circa 7.500 geregistreerd in het ADLIB-systeem en daardoor in het archief gemakkelijk vindbaar. (ADLIB is een software-applicatie voor collectie- en informatiebeheer in musea). De aanwezige films, videobanden, cd's en dvd's zijn eveneens in een databestand opgenomen. Het registreren van het gros van de dia's is nog niet gebeurd. Voordat het ADLIB-systeem ter beschikking kwam zijn ongeveer 500 dia's, waaronder ruim 200 positieve, geregistreerd in een Accesbestand.

FOTO'S ZONDER GEGEVENS

In het Museum Verbindingsdienst ontbreken bij heel veel foto's essentiële gegevens. Momenteel ligt de nadruk voornamelijk op een voorlopige registratie aan de hand van enkele kenmerken. Er is een inhaalslag nodig om met het afgebeelde op de foto's, door interpretatie en bronnenonderzoek, de museale waarde ervan te verhogen. Hierna enkele voorbeelden van dat zeer moeizame en tijdrovende proces.

VERBINDINGSOPLEIDING

De foto (afbeelding 1) staat geregistreerd als: telefoonopleiding ± 1910, een tekst die bij nadere bestudering niet houdbaar blijkt te zijn.

De weergegeven situatie straalt rust uit en dat duidt op een opleidingssituatie op een kazerne.

De militair, gekleed in het blauwe uniform dat officieel werd gedragen tot 1912, is, getuige op het enigszins verfrommelde rangonderscheidingsteken op de linkermouw, onderofficier. Op de linkermouw is nog net zijn functieonderscheidingsteken zichtbaar, alleen valt niet vast te stellen welke kleur dat heeft. Is het een bundel bliksemstralen met een zilveren kleur dan is het een: 'onderofficier lijnwerker', heeft de bundel een gouden kleur dan is het een: 'lijntelegrafist'. De attributen op de tafel – papier, wekker, toestel – maken duidelijk dat het hier gaat om een lijntelegrafist.

Het toestel is namelijk een batterij gevoede oefenset voor een telegrafist met, bij de rechterhand van de militair, de seinsleutel. Het witte vlekje links boven de hand is een lampreflector, bedoeld om optisch, de regelmaat van het sein waar te nemen.

De onderofficier is waarschijnlijk bezig een op het papier geschreven bericht te verzenden.

Met de wekker, die twaalf minuten over acht aangeeft, kan hij vaststellen of zijn vaardigheid voldoende is door te kijken hoeveel woorden per minuut hij verzendt.

De militair is met een hoofdset van de firma Telefunken met het toestel verbonden. Welke functie de achter het toestel liggende kabel heeft is onduidelijk.

De foto geeft dus een beeld van een onderofficier telegrafist die, tussen circa 1900 en 1912, in de vroege morgen bezig is zijn telegrafievaardigheid te onderhouden. Omdat de telegraafroepen in die periode op de Damlustkazerne in Utrecht gevestigd waren zal de foto daar vermoedelijk gemaakt zijn.

KMA-KLAS

De foto (afbeelding 2) komt uit de in 1984 in een vuilniscontainer gevonden fotocollectie van genmaj b.d. J.J. Marlet en heeft alleen een museaal registratienummer.

De afgebeelde militairen zijn gekleed in het na 1912 ingevoerde uniformjasje, met o.a. houtjes in de epauletten om het afzakken van riemen van gedragen uitrusting tegen te gaan, en de toen gebruikelijke witte linnen broek. Bij enkele militairen is op de mouw de sergeantsstreep waar te nemen. Op de oorspronkelijk blauwe kraag en de groene mouwomslag is een donkere bies (lis genoemd) zichtbaar. De lis is een door een cadet op de KMA gedragen onderscheidingsteken en bestaat uit drie naast elkaar aangebrachte strepen van oranjezijde (Voorschrift 20a: Uniformen, de Tenuen en het paardentuig van de Landmacht, 1912, p. 27).

De militairen bevinden zich in een klaslokaal waar ze les krijgen van een 'burgerleeraar'. Rechts van de burger, met snor, staat de met behulp van een andere foto te identificeren cadet-sergeant Marlet. De burgerdocent is de heer C. Aller die les gaf in hogere meetkunde, differentiaal- en integraalrekenen en mechanica. Marlet werd op 3 maart 1916 benoemd tot 2e luitenant (Naam- en ranglijst der Officieren, 1915). De foto moet daarom dateren uit eind 1914 begin 1915. Onbekend is wie de overige militairen zijn.

EEN PRENTENBRIEFKAART

De tekst op de voorkant van de prentenbriefkaart (afbeelding 3) vertelt dat militairen zich bevinden in de manschappenkantine op de Kromhoutkazerne in Utrecht. De afbeelding laat zien hoe het interieur van de kantine er uit zag en wat militairen daar onder andere deden. Enkele opvallende zaken zijn het vaandel van het Genie muziekkorps en de koekoeksklok aan de muur, de aanwezigheid van enkele muziekinstrumenten en drie burgerbedienden. De aanwezige militairen zijn gekleed in allerlei combinaties van uniformstukken waarbij opvallend is dat veel soldaten hun hoofddekkel, veldmuts of kepie, nog op hebben. De op de Kromhoutkazerne gelegerde geniesoldaten dragen kledingstukken die te dateren zijn in de periode 1920 - 1940. Een nauwkeuriger datering wordt mogelijk door het aanwezige

poststempel op de achterzijde van de prentenbriefkaart. Het stempel geeft aan dat de kaart verstuurd is op 23 oktober 1936 vanuit Utrecht. De soldaat L. Koops van de 1e Compagnie van het IIe Bataljon Genietroepen, het bataljon van de Verbindingsstroepen, verstuurd deze naar een familie in Schoonoord in Drenthe. Behalve de sfeer-tekening is nu ook vast te stellen dat de afbeelding uit de beginjaren dertig stamt.

EEN BIJZONDER GEBOUWTJE

Het Museum verwierf deze foto (afbeelding 4) van een houten gebouwtje in 2008.

Enkele bijgeleverde gegevens, aangevuld met informatie uit het dagblad Het Vaderland van 19 en 31 januari 1938, vertellen het verhaal van deze houten opstal.

Begin januari 1938 bouwde men voor militaire doeleinden de afgebeelde kleine barak aan de Diepenbrockstraat bij het Zuiderpark (nu Beatrixpark) in Amsterdam. Ietsje verderop in het park stond een batterij met vier kanonnen (4 cm veld) van het 11e Regiment Motorartillerie. De batterij ter sterkte van 55 man, onder commando van kapitein J. Stoorvogel, moest bij de geboorte van een prinsenkind in Baarn 51 (prinses) of 101 (prins) saluutschoten lossen.

In de barak was een lijntelefoon geplaatst die, via de zichtbare lijnen en witte isolators, aangesloten was op het netwerk van het ANP. Om te voorkomen dat het waarschuwingssysteem, net als in 1909 bij de geboorte van prinses Juliana, niet goed functioneerde had het ANP uit voorzorg in Baarn een apart telexstation geïnstalleerd. Met een telexbericht konden hiervandaan alle gewenste instanties, waaronder ook de commandanten van de saluutbatterijen, snel op de hoogte worden gebracht van de geboorte. Als extra voorzorgsmaatregel moest de hele dag wel een officier in de buurt van de telex blijven. Dat het systeem werkte bleek op 31 januari 1938 toen Beatrix geboren was. Het Vaderland van die dag schreef o.a.: "Te één minuut over tien kreeg de 1e luitenant J. de Ronde (res 1e lnt van 11 Afd Motorart), die de telexwacht had, het eerste bericht op de machine. Onmiddellijk sprong hij op zijn motor en reed naar de stukken, die in de richting van de stad gericht waren en drie minuten na het binnenkomen der heuglijke tijding volgde de eerste dreunende slag." De functie van de soldaat, met helm en overde overjas een koppel met patroontas en bajonet, is niet duidelijk.

NA DE OORLOG

Van deze foto (afbeelding 5) is alleen de naam van de soldaat A. Staat, die voor de auto van de Legerfilm en Fotodienst staat, bekend. Vermoedelijk bevindt hij zich met zijn Chevrolet, 4 x 4, 3/4-tonner met vaste opbouw op een Haagse kazerne. Het is niet mogelijk vast te stellen of het barettype van Britse, Canadese of Nederlandse make-

lij is. Per type verschilt namelijk de achterrand en die is op de foto niet zichtbaar. Soldaat Staat draagt op zijn baret een leeuw als embleem. Vanaf medio 1947 droegen de militairen de wapen- of dienstvakemblemen op hun baret en dat betekent dat de foto in 1946 of begin 1947 moet zijn gemaakt. De leeuw is als embleem ook op de motorkap zichtbaar (op de foto rechts).

OP OEFENING

Als tekst bij de foto (afbeelding 6) staat alleen: 'Bivak in Wolverdange' (het dorp ligt noord van de stad Luxemburg). Door bronnenonderzoek is het verhaal op de afbeelding enigszins te completeren.

Regelmatig beoefenden chauffeurs, die naar Nederlands-Indië gingen, het rijden in colonneverband en het thuis raken in geaccidenteerd terrein. De laatste van deze zogenaamde oefeningen 'Edelweis' vond plaats in de 2e helft van augustus 1949 en leidde naar de omgeving van de stad Luxemburg. Aan deze tiendaagse oefening nam voor de eerste keer ook een detachement van het Depot Verbindingsstroepen uit Utrecht en een ZIBVA (Zelfstandige Infanterie brigade Verbindingsafdeling), met circa 25 radiovoertuigen, deel. De organisatie en leiding van de oefening waren in handen van officieren van de Verbindingsdienst.

Op de vierde dag na vertrek betrok het detachement het bivak bij Wolverdange om vandaar de volgende dagen enkele rij- en verbindingsoefeningen te houden.

Bijzonder was dat op de achtste dag (zondag) van de oefening een hoge onderscheiding werd uitgereikt aan kolonel Jacobi, toen de hoogst in rang zijnde Luxemburgse militair, door generaal Kruls. De deelnemers aan de oefening moesten, na de uitreiking van de onderscheiding, extra cachet aan die gebeurtenis geven door deel te nemen aan een parade te voet. De gehele oefening en de parade in het bijzonder waren geen groot succes. In de nabespreking in Utrecht werd dat de leiding van de oefening duidelijk te verstaan gegeven door kolonel Le Fèvre de Montigny. De ook aanwezige kolonel Marlet voegde daar nog cynisch aan toe: "Mijnne Heren, ik kan mij slechts aansluiten bij de woorden van mijn collega, kolonel Le Fèvre." Vermoedelijk moest kolonel Lanen, commandant van het Depot Verbindingsstroepen in Utrecht en leider van de oefening, naar aanleiding van deze operatie vroegd naar een andere functie omkijken. (Intercom 2/1983). Op de foto zijn, behalve tenten en jeeps, rechts ook enige verbindingervoertuigen zichtbaar.

MATERIEEL

Met hulp van voorschriften is materieel (afbeelding 7) meestal vrij eenvoudig te detecteren. Op bijgaande afbeelding is een soldaat van de Verbindingsdienst (embleem) een ondergrondse kabel aan het herstellen.

Afbeelding 6: Een bivak in Wolverdange in Luxemburg

Afbeelding 7: Kabel lasuitrusting

Afbeelding 8: Een klas pas benoemde vaandrigs van de SROV

Afbeelding 9: Een soldaat in opleiding bij de Verbindingsdienst

Hij maakte daarbij gebruik van de lasuitrusting telefoonkabel TK - 3427, meegevoerd in een kist, en een zelf geïmproviseerd werkbankje. De verspreid aanwezige attributen, waaronder een brander met een pan met teer, horen thuis in de kist. De foto is genomen tussen 1949 (oprichting Wapen van de Verbindingsdienst) en 1953, het jaar dat de PTT de taak om ondergrondse kabels te herstellen overnam.

VAANDRIGS

De foto (afbeelding 8) geeft een beeld van een lichter pas benoemde vaandrigh, die hun opleiding op de School Reserveofficieren Verbindingsdienst (SROV) hadden afgesloten. Op de voorste rij met baret maj W. Jung, commandant SROV (24 nov. 1960 tot 1 feb. 1964), en de 1e lnt A.P. Simons, pelotonscommandant. Met lint enkele bestuursfunctionarissen van de leerlingenvereniging 'Pronto'. Bekend is dat de foto werd

gemaakt op 28 maart 1961, een datum waaraan een lichtingsploeg valt te koppelen. Daardoor zijn de namen van de 38 vaandrighs te achterhalen (via het boek: 'Annalen, 15 september 1946, SROV') hoewel daardoor niet bekend wordt welke naam bij welke persoon hoort. Misschien is er nog iemand die zichzelf en anderen herkent.

INRICHTING PSU-KAST

De foto (afbeelding 9) is geregistreerd als indeling PSU-kast.

De naamloze soldaat van de Verbindingsdienst naast de PSU-kast draagt het zogenaamde visgraat gevechtspak en bruine gevechtslaarzen. Het naamkaartje op zijn linkerborstzak duidt er op dat hij nog in opleiding is. In de kast ligt de baret met verbindingsembleem, hangt het 1e en 2e grijs en staat het Garand-geweer. Naast de kast is nog net de stromatras zichtbaar.

De foto moet zijn gemaakt tussen 1957 (komst gevechtslaars M-1957) en 1959 (verdwijnen 2e grijs).

LANGDURIG PROCES

Bij veel foto's in het Museum Verbindingsdienst ontbreken aanvullende gegevens waardoor er minder bekend is over het afgebeelde. Toch zijn er, door nauwkeurige bestudering van elke foto nog wel gegevens te achterhalen.

Dat is een tijdconsumerend proces en vereist heel veel kennis van de militaire organisatie in al haar facetten. Het zou dan ook fijn zijn als toekomstige schenkers van foto's het de museale medewerkers wat gemakkelijker zouden maken. Door met de foto (of andere beeldrager) ook het wie, wat, waar, hoe en wanneer aan te leveren is dat op te lossen.

CARTOON

WIM RIETKERK

'Beroepspraktijkvorming'

